

Struktura a analýza rostlinných genomů

Jan Šafář

Ústav experimentální botaniky AV ČR, v.v.i
Centrum regionu Haná pro biotechnologický a
zemědělský výzkum

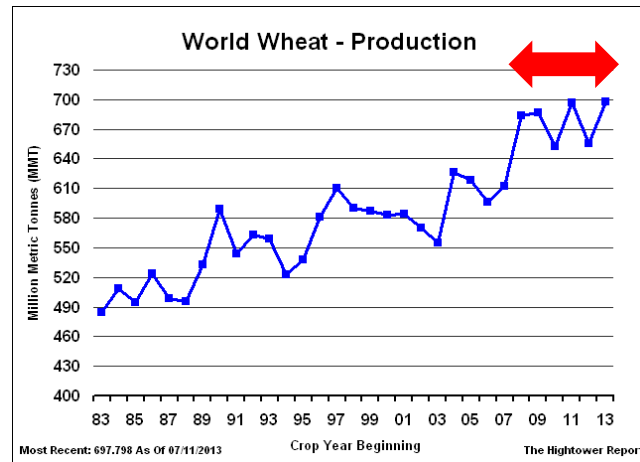
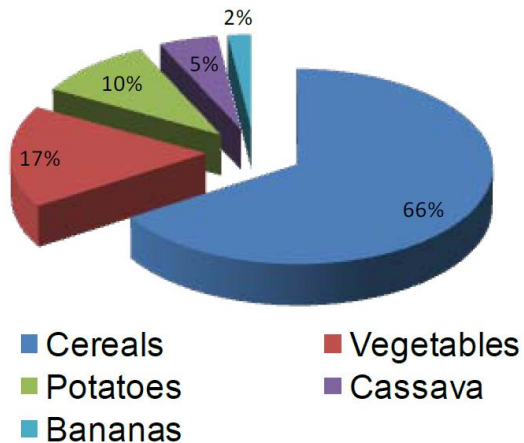
Proč rostliny? Proč genom?

Norman E. Borlaug

„Zelená revoluce nese zlatou žeň“ (1969):

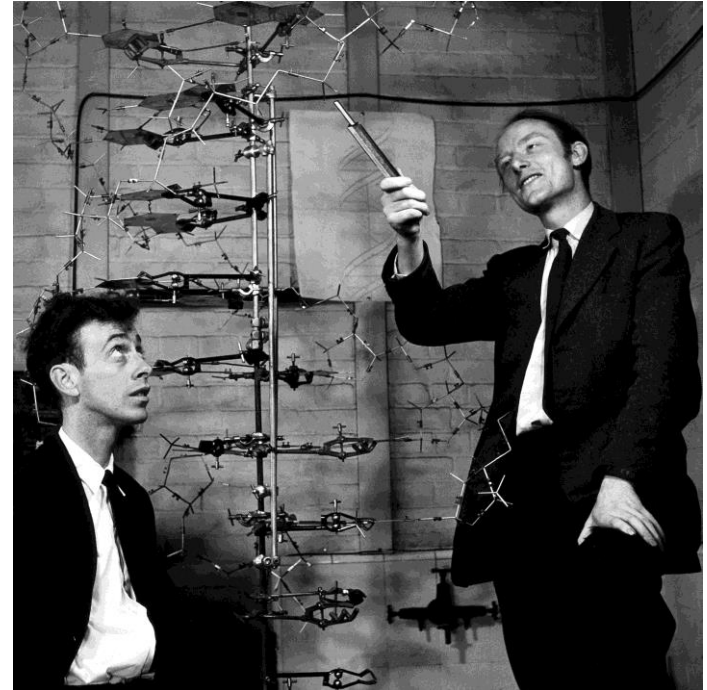
- Současný úspěch se zvýšením produkce pšenice, rýže a kukuřice v zemích Asie poskytuje 20 - 30 let na systematické řešení problému
- Zajištění výživy lidstva vyžaduje zvýšení produkce potravin o 60% v průběhu let 2000 and 2050
- Během 50 let lidstvo vyprodukuje takové množství potravin, jaké spotřebovalo za celou dobu své existence

- **Metody molekulární biologie, biotechnologie a genomiky**

Dnešní menu

- Co je to genom?
- Z čeho se skládá?
- Jak se vyvíjel?
- Jak ho čteme?

Co je to genom?

- Hans Winkler (1920): **Gen + ome**
(„ome“ = velký/úplný soubor jednotek)

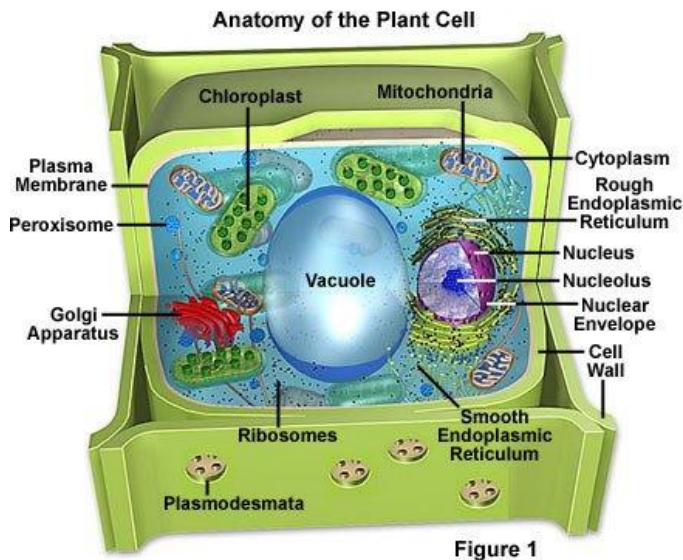
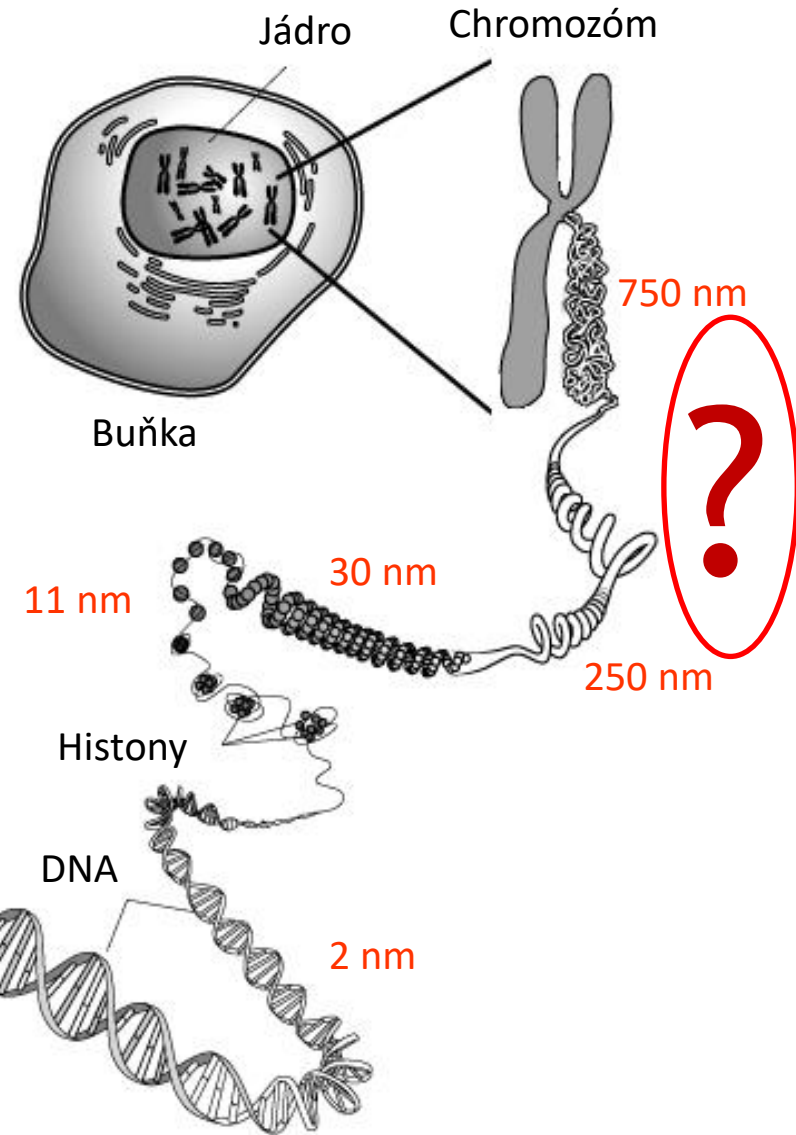
„Navrhuji termín **genom** pro haploidní sadu chromozómů, která spolu s protoplazmou představuje materiální základ druhu.“

- **Genom** = veškerá DNA, která představuje jednu úplnou kopii dědičné informace organismu
- **Pangenom** = veškerá DNA, která představuje geny všech jedinců daného druhu

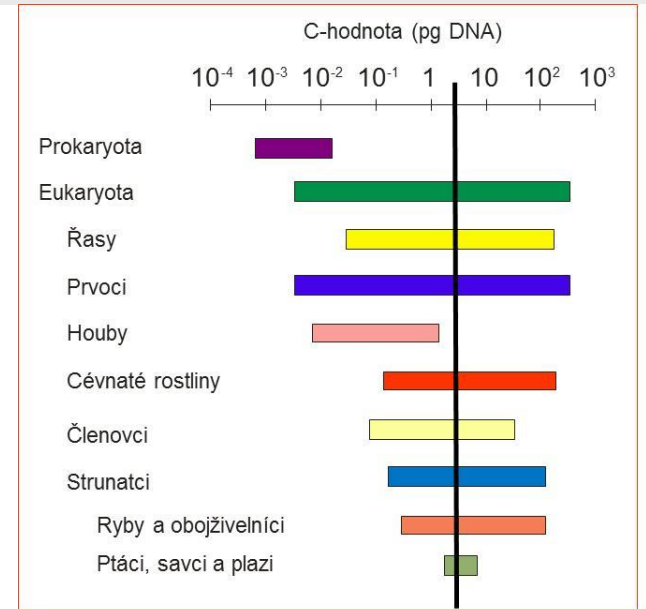
Většina DNA se nachází v jádře buňky

- **Chromatin**
(DNA, RNA, proteiny)
- **Chromozómy**
(v diploidní somatické buňce 2 homologní sady)

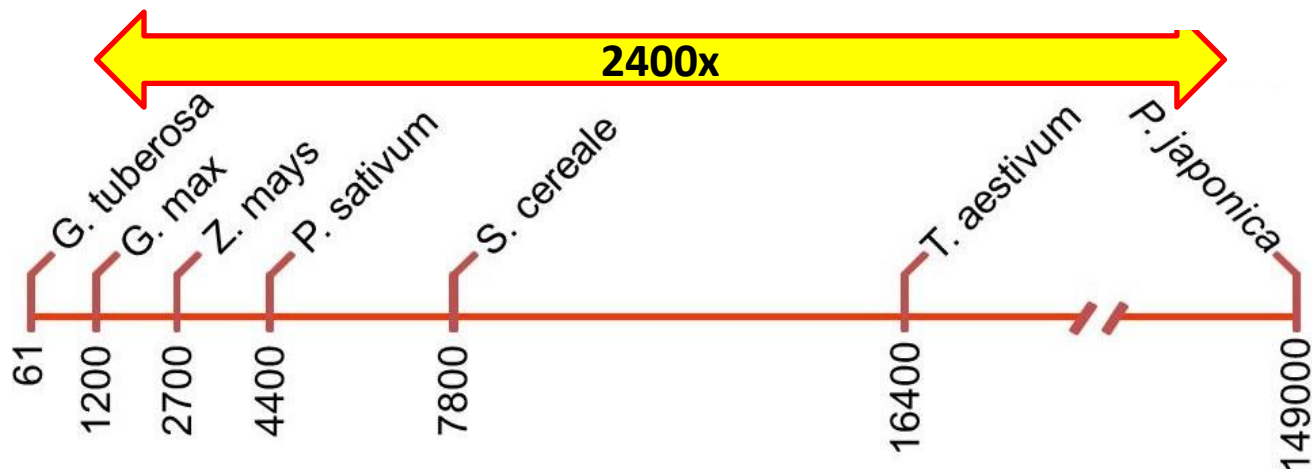

Záhada C-hodnoty

- Dříve „Paradox C-hodnoty“ (C.A. Thomas, 1971)
- C-hodnota vykazuje slabou korelaci se složitostí organismu
- Krytosemenné:

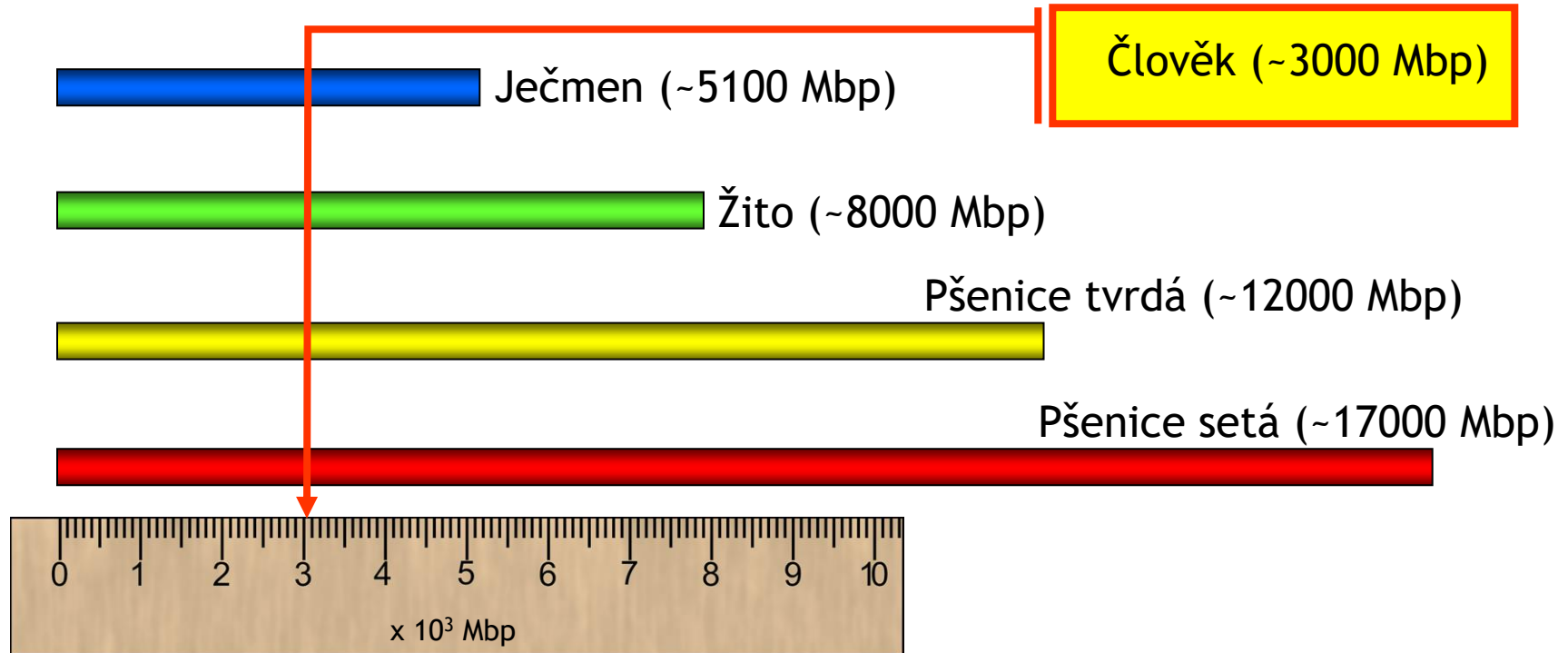
Člověk (~3,5 pg DNA)

Velikost jaderného genomu (1C/Mbp)

Genomy zemědělských plodin

- Mnoho důležitých plodin má velké a složité genomy

Genom pšenice obsahuje 3000x více písmen dědičného kódu než všechny svazky cyklu o Harry Potterovi

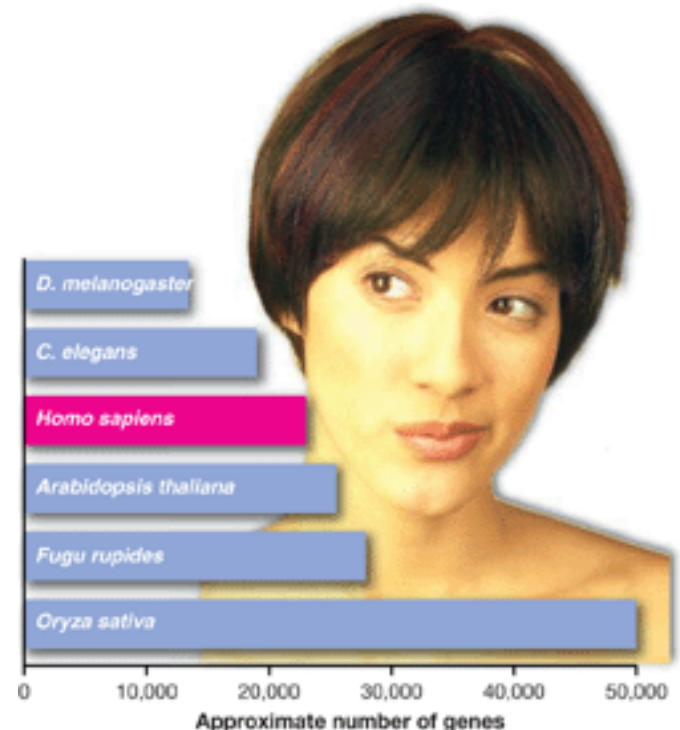
Z čeho se jaderný genom skládá?

1) Geny a genům podobné sekvence

- Strukturní geny (kódující polypeptidy; obvykle 1 - 10 kopií)
- Geny pro funkční RNA (např. rRNA, tRNA; více kopií), miRNA
- Regulační oblasti DNA

Kolik genů je v genomu?

- Nepříliš přesné odhady:
25 000 - 50 000 genů
- Počet genů je u všech druhů velmi podobný a představují pouze 1 - 30% genomu
- „Gene space“

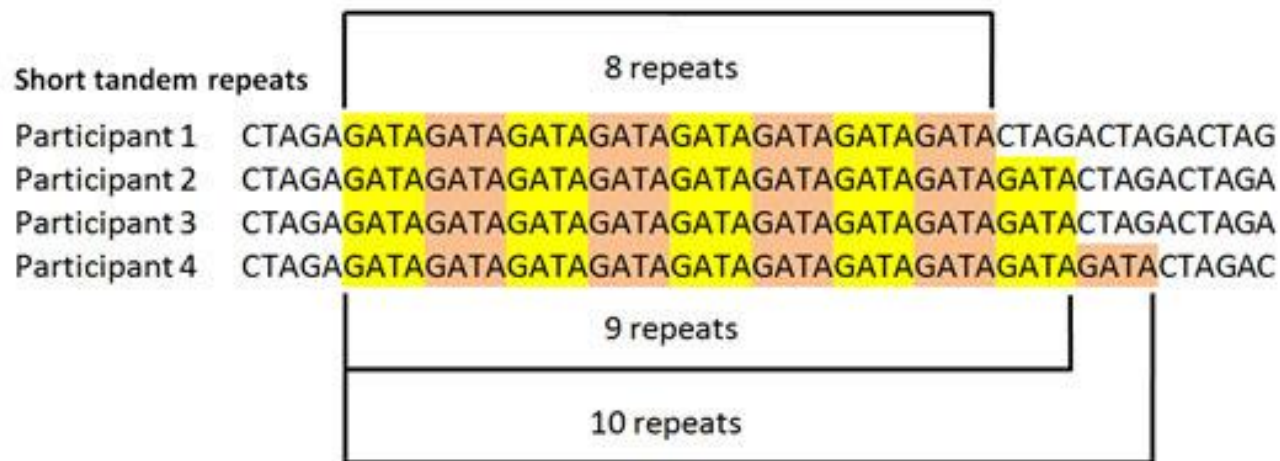

Co je tedy hlavní složkou genomu?

2) Negenové sekvence

- Obvykle tvoří většinu genomu
- Hlavní příčina rozdílů ve velikosti genomu mezi druhy
- V genomu se obvykle mnohokrát opakují
-> repetitivní sekvence DNA

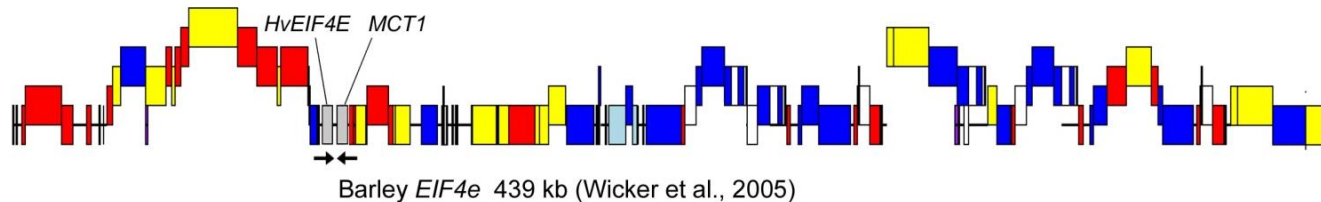
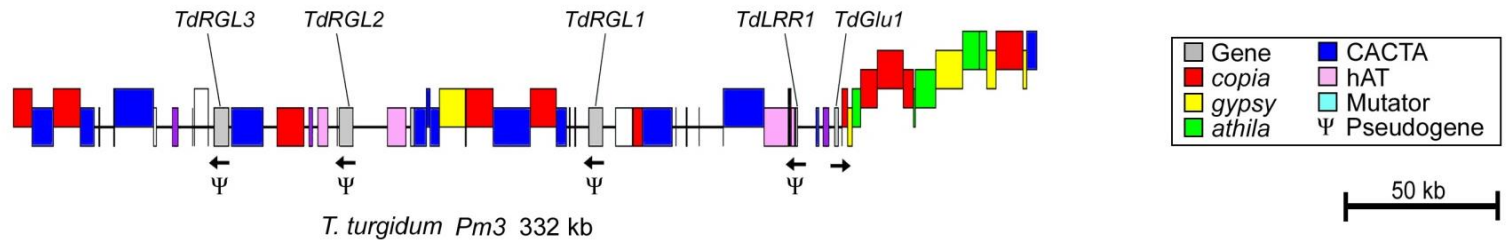
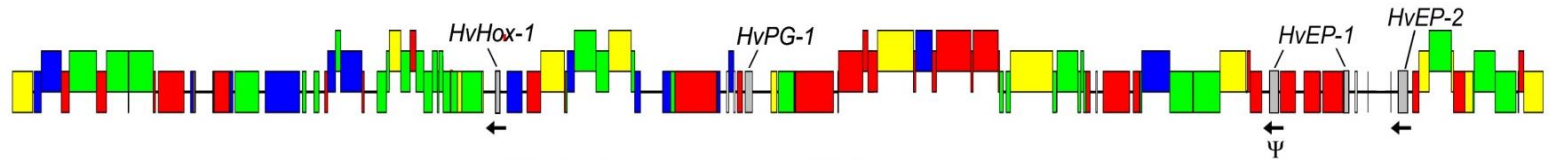
DNA satelity - uspořádané za sebou (tandemově):

Chromozómy 3B
pšenice seté

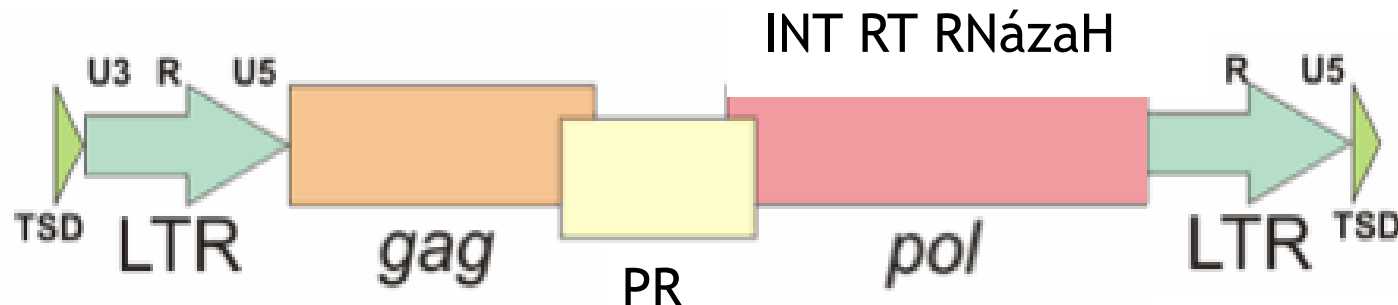
Rozptýlené negenové sekvence

- Mobilní genetické elementy - transpozóny (DNA transpozóny a retrotranspozóny)
- Tvoří největší část genomu (u rostlin až 80%)
- Inzerce transpozónů do sekvencí jiných transpozónů

Retrotranspozóny

- Struktura podobná retrovirům, ale netvoří virulentní částice:
  - Délka několik kb, obvykle LTR
  - „LTR retrotranspozóny“ (Ty1-copia, Ty3-gypsy)
  - Bez LTR (LINE, SINE)
- Autonomní i neautonomní elementy
- Regulace aktivity retrotranspozónů: Heterochromatinizace vs. Aktivace
  - modulace exprese genů
  - inaktivace/duplikace/ztráty genů
  - evoluce genomů

Regulace genové exprese retrotranspozóny

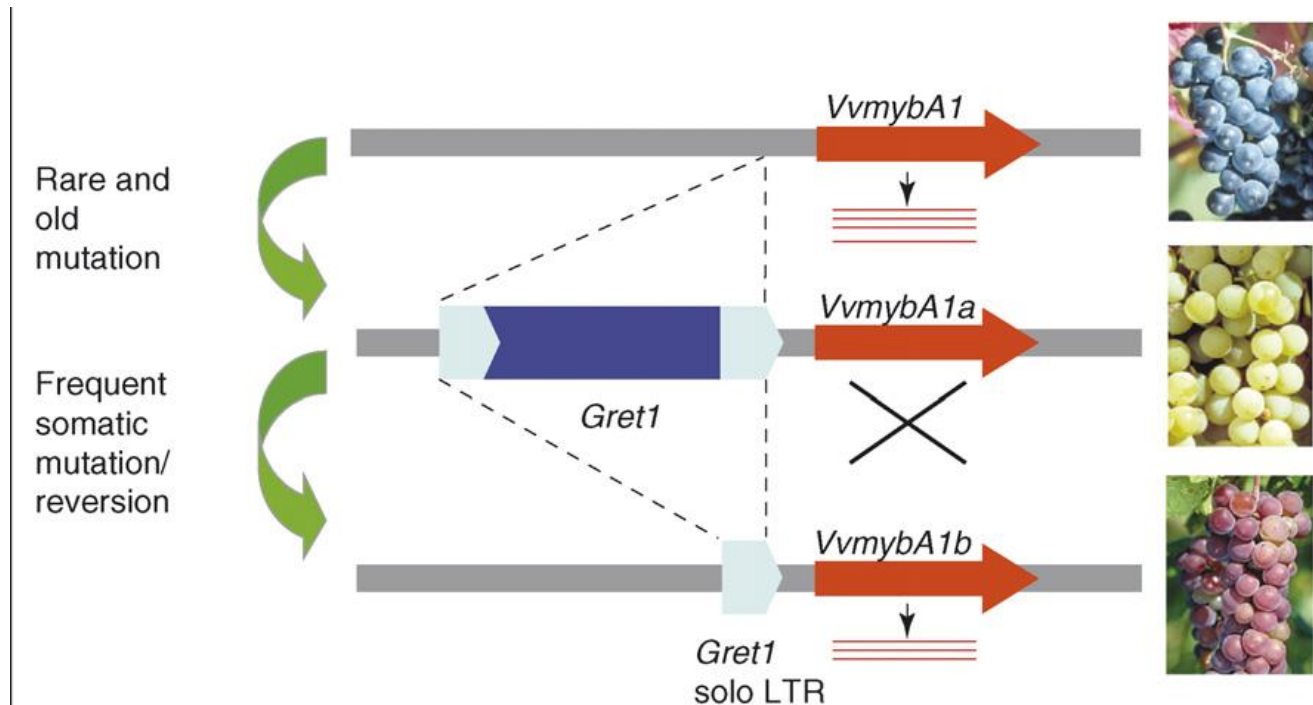
- Význam při domestikaci/šlechtění rostlin:

Příklady:

pomeranč: gen Ruby regulovaný inzercí copia RT (Butelli et al. 2012, Plant Cell)

réva: inaktivace exprese TF VvmybA1 přítomností gypsy RT (Kobayashi et al. 2004, Science)

kukuřice inaktivace genu *CCT* inzercí CACTA-like elementu rozšíření pěstování do mírného pásma (Yang et al., PNAS, 2013)

Co udělaly 3 transpozóny s genomem rýže

Oryza sativa (390 Mbp)

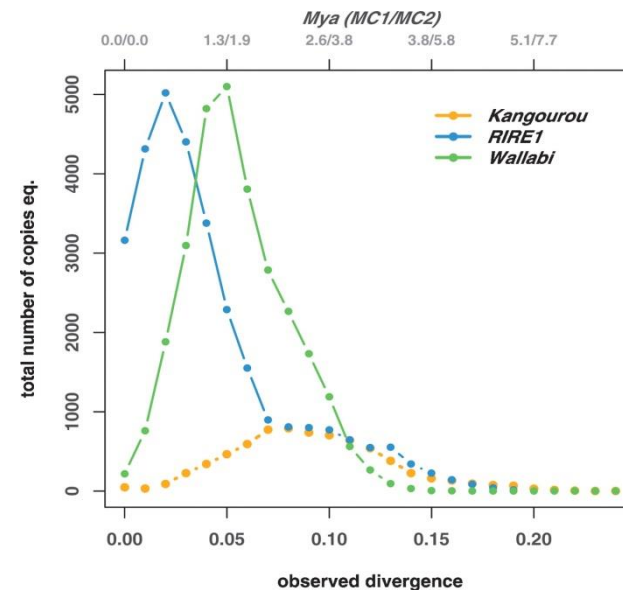

Oryza australiensis (965 Mbp)

Oryza australiensis

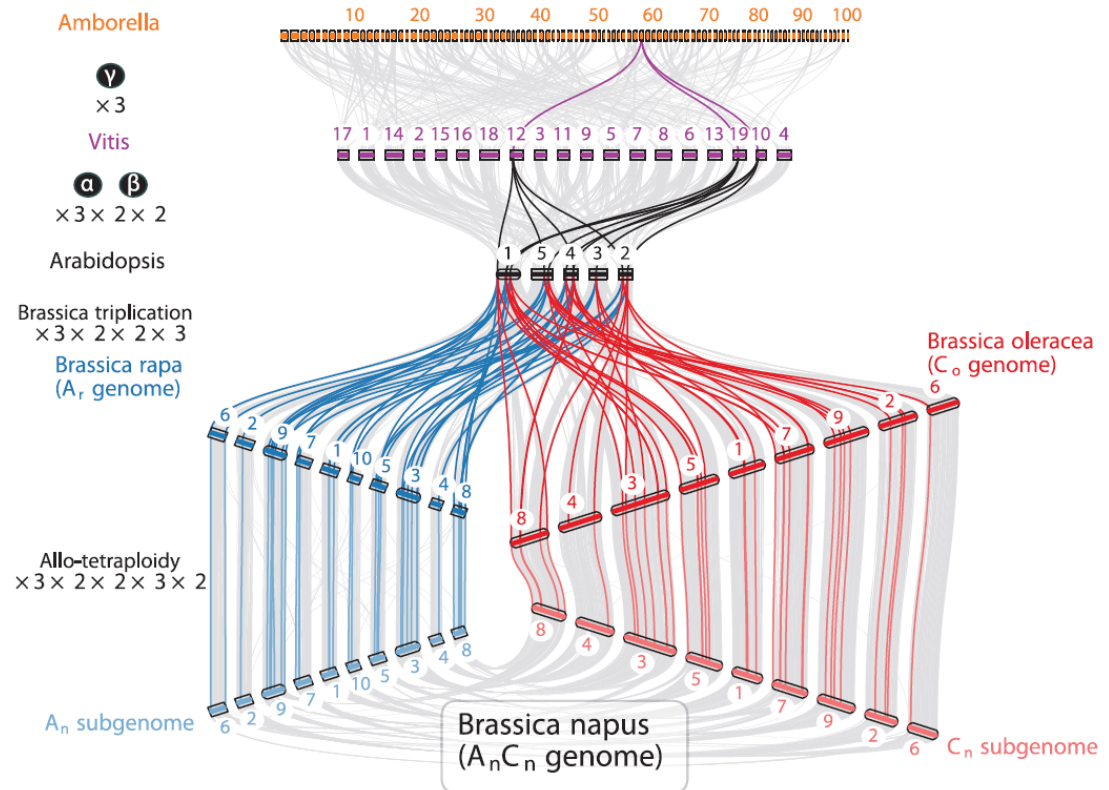
Transpozón	Kopii	DNA
<i>RIRE1</i>	40000	265 Mbp
<i>Kangourou</i>	10000	90 Mbp
<i>Wallabi</i>	39000	250 Mbp
Společně		605 Mbp

Opakované cykly polyploidizace

- Krytosemenné rostliny jsou starobylí polyploidi
- Polyploidizační události byly následovány přestavbami karyotypu
- Vyšší adaptabilita a zvýšená tolerance polyploidů vůči nepříznivým podmínkám

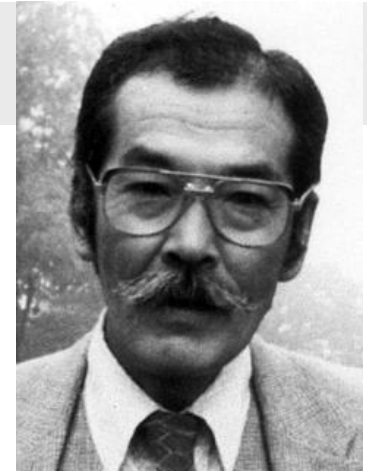
- *Amborella trichopoda* je nejbazálnější žijící zástupce krytosemenných rostlin (výskyt: Nová Kaledonie)
- Typická oblast genomu *A. trichopoda* odpovídá až 72 oblastem genomu aloteraploidního druhu *Brassica napus*

Evoluce genovou duplikací

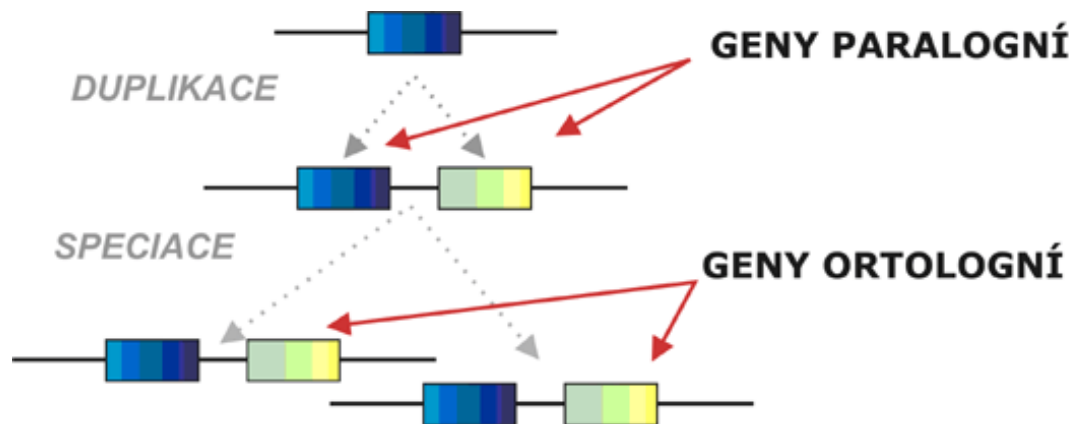
„Je snazší tvořit nové geny ze starých, než je vytvářet *de novo*“

Důsledky polyploidizace

- Genomický šok (přestavby genomu a změny genové exprese)
- Uvolněný selekční tlak na duplikované geny a akumulace mutací

(S. Ohno, 1970)

Geny jednoho druhu, které vznikly duplikací ancestrálního genu (mohou se navzájem lišit funkcí)

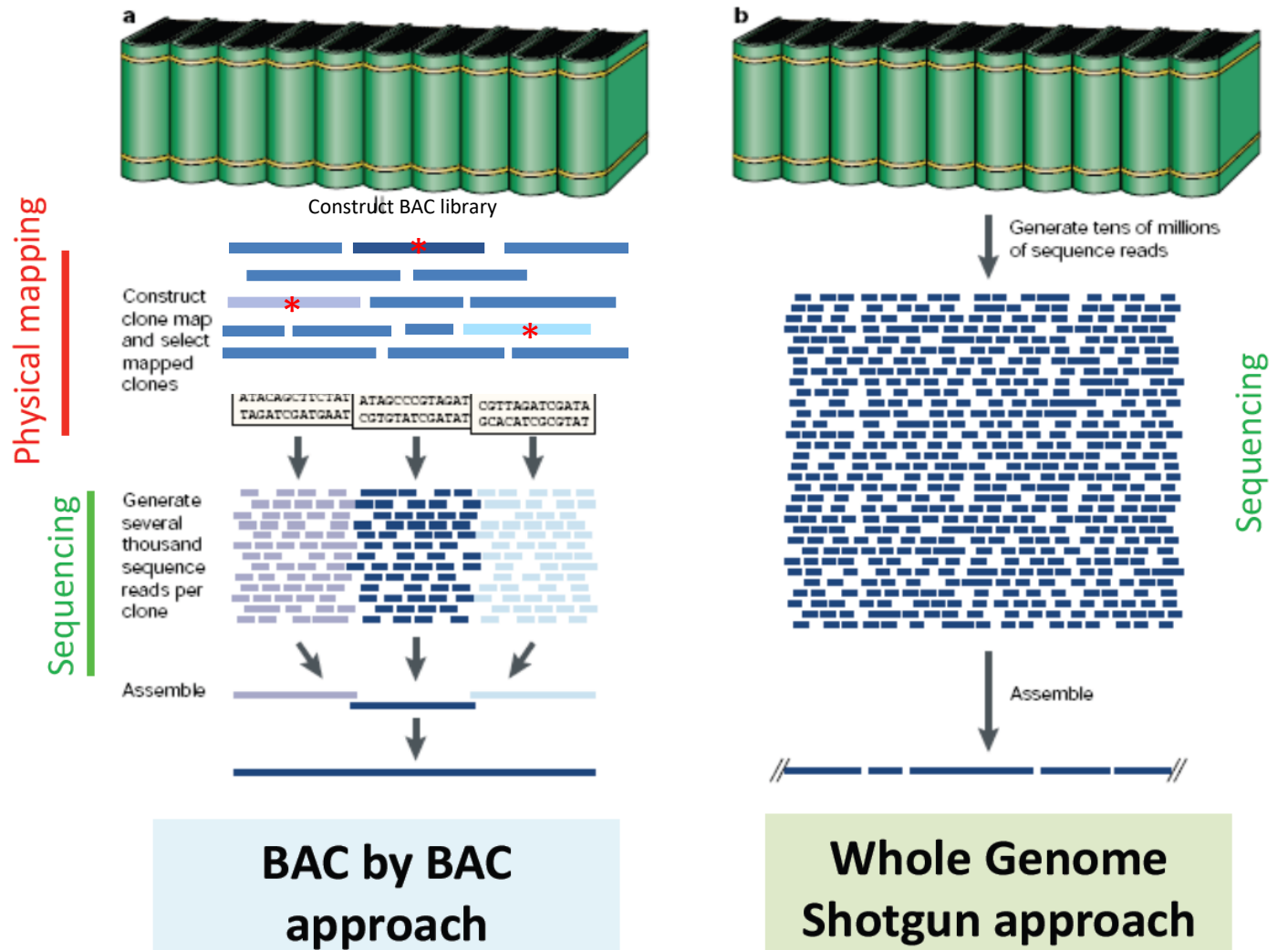
Analýza genomu - sekvenování

proces určování primárního pořadí nukleotidů v molekule DNA

```
TTGTTTTTCTGCCGATATTTTTGGTAGCAATCTTCACATGCCCGTTCAGTGCTCAATGTTG
GCGACACTTAGGAATAGAGTGGAATCAAATTTGGAGTTCTTTCAGATGATCACTCTAGC
AAGACTCAAGTTTGCTTGGAGGGGCTTTCTGGAGGTTTTCTTCTTAGCAGCATGGCACA
TTTGGAAACAACGAAATAGTTTAATCTTCCAGAATATTCAGCCCTCCTTCCAAGCTTGGAA
CCCACCACCTGCACCACCTCCAAACCCACTGCCACCACCCATTCCACCTCCTCCGAGTT
CGCCCCCACCACCAACTCCACCTCCTGCACCACCTCCAAACCCACCGCCACCACCCAT
TCCACCTCCTCCGAATCTGCCCCCACCACCAACTCCACCTCCTGCACCAGCACCTCCTC
CGAAACCGCCACCAGCACCAATGCCACCACCACCCCGGCACCACCACCAATCCACC
GCCACCACCCGCCCTACTCCACCTCCACCCCTGAGACCACCACCGGCACCTACACCC
CCTCCGCTTCCGAATCCAGCACCAACACCACCGCCAACCTCCACCTCCACCTCCACCTCC
AAACCCGCCACTGCCACCCATGCCTCCTCCACCAAGACCACCACTCCCTCCTAAGCCTC
CGCCTCCACCTCCACCTCCACCCAAACCACCTGCAGCCCCACCGCCAGTGCCACCACC
CACGCCGCCACCTACACCAATGGTAAAAAAAATATTTTTGGTAGCAAACCGAATGAACAC
CCTAGCTTATTGGCATTGCCAAAATTTTTCTTTTTAGCATAATTAAGAAGGGAGATAGACCA
AGCCCTTCATTCCAATATTCAGCTAAAAGACCCATGGTGATATCCAAAACCTACAATCAAG
AAAGAAAGCAGATTGAGTATAGTGGAATAGGCGAACGAGCCTCTAACTGAGTTTGATTA
GGTGGCTCTAATAACACTCCTCAGGTATTGGTTCGACTGCGAGTTTCAGGCACACACTAA
AGCACAGTTCTAAGGCTAAATCCCCTCGTCTATCACACGCTAAAGCACAATTCTAAGGCTT
AGCTCAAGTCGTTGGTCGTTTTTCACACGGGTTACGCTGCTGCTGTGTAAGCAAATAACCT
AGGGTTATCTTAC
```

Strategie sekvenování

A: redukční B: hierarchické C: celogenomové neuspořádané

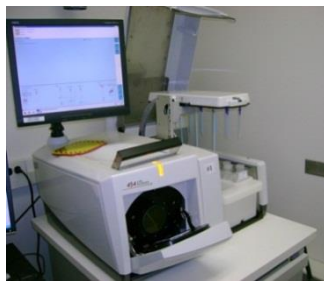

Sekvenování (čtení) genomů rostlin

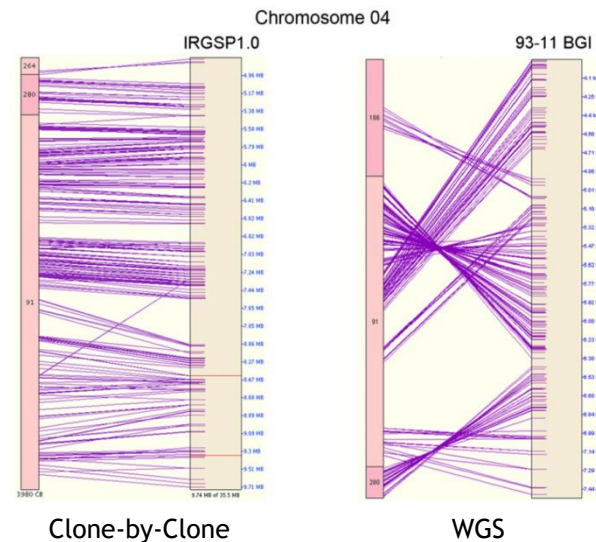
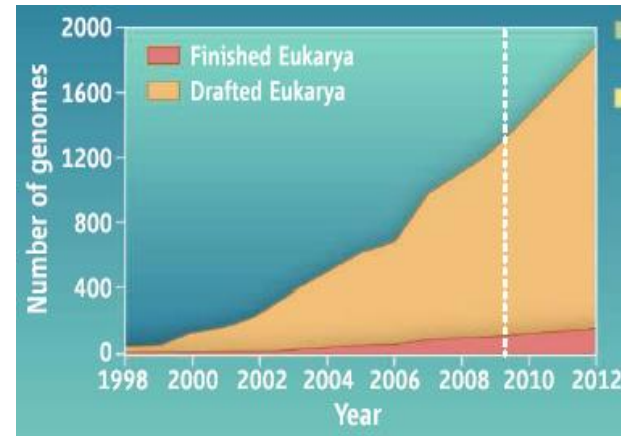
Problém s velkými genomy

- NIKOLIV kapacita sekvenátorů
- ALE potíže se sestavováním mnoha krátkých sekvenačních čtení s převahou repetitivní DNA (... a polyploidie)
  - Délka čtení by musela přesahovat 200kb aby bylo možné sestavovat úseky genomů bohaté na repetitivní DNA
  - Současné metody „next generation sequencing“ takových parametrů zdaleka nedosahují

Kvalita *de novo* sekvenování genomů

- Potřeba vysoké kvality sekvence referenčního genomu (šlechtitelská) u plodin
- Akceptovatelná kvalita *de novo* sekvenovaných genomů klesá
- Důsledek masivního používání NGS
- ... a podcenění složitosti rostlinných genomů

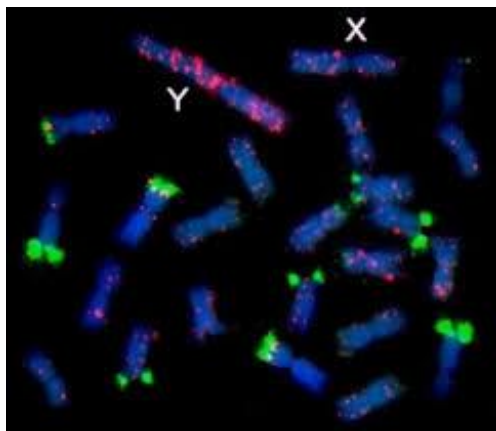
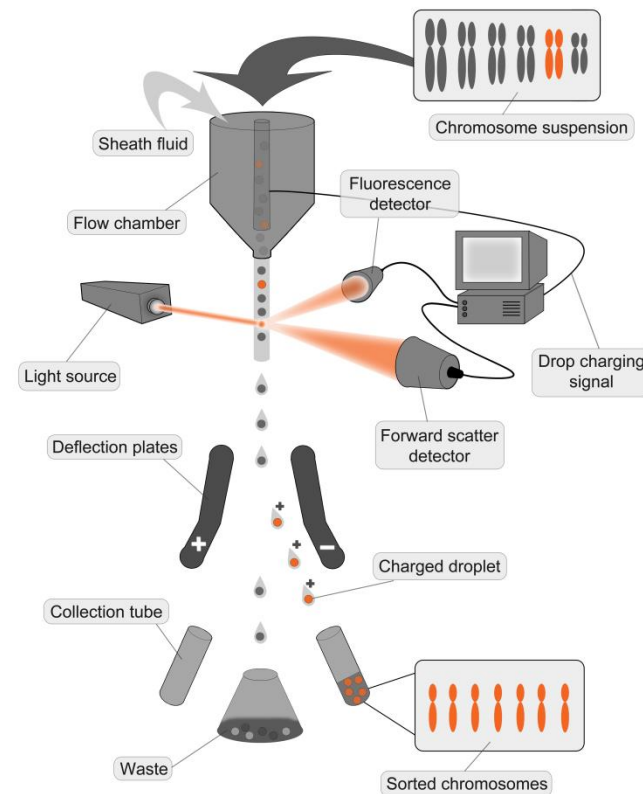
Pan et al., Plant J. 77:795-805, 2014

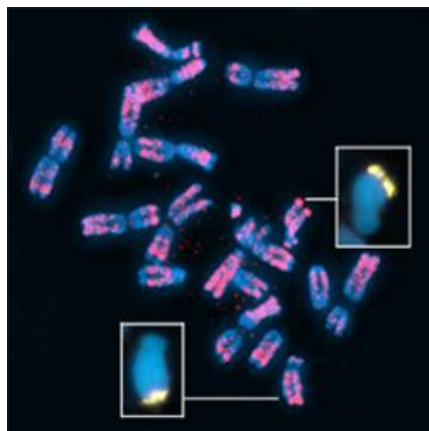
Jde to i jinak aneb chromozómově-centrický přístup

Nabízí možnost analyzovat

- Pohlavní chromozómy
- Přidatné / nadbytečné (B) chromosomy
- Specifické (aberrantní) chromozómy
- Allele phasing
- Strukturní chromozómovou heterozygotnost

Pohlavní chromozómy knotovky bílé

B chromozómy žita

A co dál ?

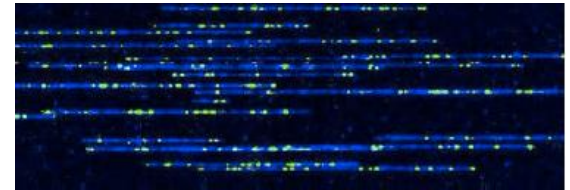
- **Strukturní analýza**

  - Lepší NGS technologie (PacBio, Oxford Nanopore)

  - Lepší bioinformatické nástroje (NRGene)

  - Optické mapování

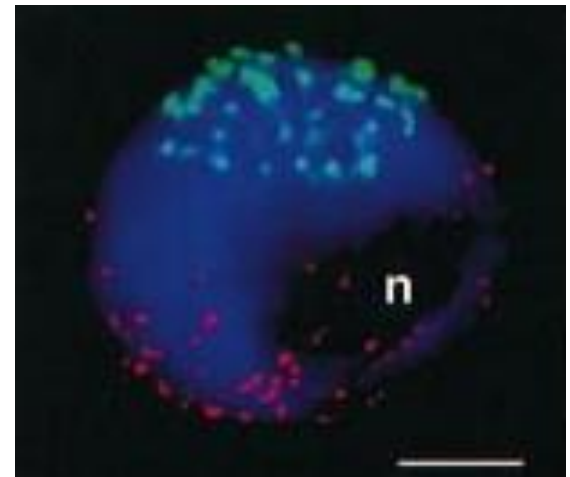
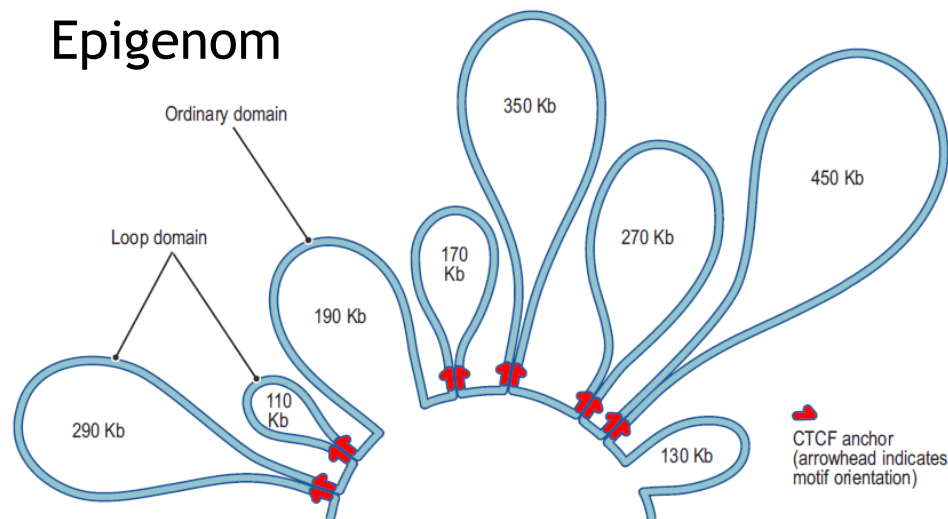
  - Sekvenování dalších kultivarů/variet

- **Funkční anotace** (identifikace a projev genu/alely)

  - 3D struktura jádra (domény, smyčky, exprese)

  - Epigenom

Děkuji vám za pozornost